

تحلیل مکانی - فضایی سطوح توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان

بویراحمد

حسن افراخته^۱ و سید امیر توفیقیان اصل^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۷ آبان ۱۳۹۴

تاریخ دریافت: ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۴

چکیده

شناسایی ساختار سطوح توسعه یافتگی نواحی و توان‌های محیطی آن‌ها به منظور توزیع فضایی عادلانه منابع و خدمات در پهنه ملی و ناحیه‌ای در راستای توسعه یکپارچه از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. از این رو هدف اصلی این پژوهش تعیین سطوح توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد می‌باشد. به این منظور، با استفاده از ۵۵ متغیر در قالب هفت شاخص اقتصادی، بهداشتی - درمانی، آموزشی، اداری - سیاسی، ارتباطات، کالبدی - فضایی و فرهنگی - تفریحی که لازمه شناخت توسعه روستایی است، با روش توصیفی - تحلیلی و سنجش کمی داده‌ها و با بهره‌گیری از مدل موريس به تعیین میزان پراکندگی فضایی خدمات در دهستان‌های ناحیه اقدام شده است. نتایج نشان داد که تفاوت‌های فضایی نسبتاً زیادی در سطوح توسعه یافتگی نواحی شهرستان وجود دارد؛ به گونه‌ای که میانگین ضریب توسعه یافتگی دهستان‌ها در شاخص‌های اقتصادی و بهداشتی - درمانی (۲۵/۲۶ و ۲۸/۰۲) بسیار کمتر از میانگین ضریب توسعه یافتگی آموزشی (۵۳/۷) آن است و از مجموع ۱۱ دهستان شهرستان، تنها دهستان سررود جنوبی از سطح توسعه یافتگی بالایی برخوردار بود و دهستان‌های کاکان، چین و چنار در سطح توسعه یافتگی پایین قرار داشتند. همچنین محروم‌ترین و توسعه یافته‌ترین دهستان در بخش مرکزی قرار داشتند که دلیل آن را می‌توان در تمرکز جمعیت، تشدید مهاجرت‌ها، دوری و نزدیکی به مرکز شهرستان جستجو کرد. در مجموع، بخش مارگون (شامل دهستان‌های زیلایی و مارگون) نسبت به سایر بخش‌های شهرستان در تمامی شاخص‌های مورد مطالعه توسعه یافته‌تر بودند. در حقیقت، نواحی که دچار رکود در سیر پیشرفت خود شده‌اند، خواهان توجه به فضا و تخصیص منابع و برنامه‌ریزی بخشی می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، توسعه یکپارچه، سطوح توسعه یافتگی، مدل موريس.

۱- استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران.

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران.

(*- نویسنده مسئول: tofighian.f@gmail.com)

مقدمه

توسعه روستایی بخش با اهمیتی از فرآیند توسعه ملی بویژه در کشورهای در حال توسعه می‌باشد (جمعه پور، ۱۳۸۹)، اما از آنجایی که توسعه جریانی چندبعدی است، مستلزم تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی - طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است (آسایش، ۱۳۸۰)؛ بنابراین هدف اصلی توسعه باید ایجاد یک الگوی مطلوب رشد درآمد همگانی در راستای پوشش تمام اقشار جامعه باشد (تودارو^۱، ۱۳۶۸). در هر فضای جغرافیایی، از جمله پیش‌شرط‌های لازم برای رسیدن به چنین توسعه پایداری، ایجاد بستری مناسب برای رشد همراه با ارائه زیرساخت‌ها و خدمات معیشتی - رفاهی در راستای برقراری توسعه و تعادل در آن جامعه است (هیندردینک و تیتوس^۲، ۱۹۹۸).

هر ناحیه با ایفای عملکردهای حکومتی، خدمات و منابع در بین سازمان‌ها و حوزه‌های مختلف تقسیم می‌شوند، در نتیجه ارتباطات بین سکونتگاه‌ها رشد می‌یابند. ارتباطات بین سازمان‌های حکومتی نه تنها خدمات، تسهیلات و منابع بودجه را از طریق سیستم فضایی توزیع می‌کند؛ بلکه به عنوان راهی برای کسب حمایت‌های سیاسی و اختیارات جهت انجام فعالیت‌هایی که لازمه توسعه یکپارچه است، عمل می‌کند (افراخته، ۱۳۸۰)؛ بنابراین، دستیابی به خدمات و مهیا نمودن زمینه‌ها و دیگر شرایط مالی - نهادی لازمه تحول روستاها، می‌تواند نقش بسزایی در فرآیند توسعه و بهبود کیفیت زندگی روستاییان ایفا کند (شکور^۳، ۲۰۱۱). در ایران، ضرورت پرداختن به امر روستا و توسعه از چند دهه پیش احساس گردید و به عنوان محور سیاست‌های توسعه تلقی شد و آنچه تاکنون تحت عنوان برنامه‌ریزی روستایی مطرح شده اغلب برنامه‌ریزی توسعه فیزیکی روستا بوده و برنامه‌ریزی جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی روستا به طور شایسته مورد توجه قرار نگرفته است.

در این راستا، چگونگی روند توسعه و زیرساخت‌های مرتبط با آن در اثر برنامه‌ریزی نامطلوب و متمرکز، مسائل عمده‌ای را در روند توسعه و تحول روستاهای کشور ایجاد کرده است؛ بنابراین، مناطق حاشیه‌ای و عقب‌مانده که دچار رکود در مسیر پیشرفت خود شده‌اند یا از عواقب منفی رشد شهری آشفته‌اند، خواهان توجه به فضا و سطح منطقه در تخصیص منابع و برنامه‌ریزی بخشی و کالبدی شده‌اند (صرافی، ۱۳۷۷). از این رو، می‌توان گفت رشد و توسعه جوامع انسانی بر حسب زمان و مکان و با توجه به زیست و فعالیت بخشی از آن‌ها در فضاهای روستایی، برنامه‌ریزی و توسعه روستایی مفهوم و مصداق می‌یابد (افراخته، ۱۳۹۳). بررسی‌ها نشان می‌دهد که در ایران تخصیص منابع و توزیع امکانات و خدمات به نحوی بوده که ناهمگونی بین روستاها را تشدید کرده است و برای رفع این نابرابری‌ها بایستی اختلافات و نابرابری‌های موجود این مناطق را شناخت و آن‌ها را به لحاظ امکانات و ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی و طبیعی طبقه‌بندی نمود و برای هر منطقه برنامه متناسب با شرایط آن تنظیم و به اجرا در آورد.

آنچه مسلم است اهمیت این ضرورت می‌باشد که ارائه منابع و خدمات در همه جا مطرح نمی‌شود و امکانات و

1- Todaro

2- Hinderdink and Titus

3- Shakoor

منابع نیز در همه جا یکسان نیستند؛ بنابراین، برای حل مسائل ناشی از نبود تعادل‌های منطقه‌ای، گام نخست، داشتن شناخت و اطلاعات از میزان خدمات و سطح‌بندی روستاها و شهرهای ناحیه از نظر برخورداری از زمینه‌های امکانات اقتصادی، بهداشتی، زیربنایی و ارتباطات اجتماعی، فرهنگی و غیره است (بیات، ۱۳۸۸). تعادل بخشی به سطوح توسعه در مناطق مختلف کشور طی دهه‌های اخیر همواره ذهنیت مجریان و برنامه‌ریزان و پژوهشگران را به خود مشغول داشته است. مطالعات و شناسایی مناطق محروم و مطالعات توسعه جامع نواحی و مناطق مختلف کشور در طول دهه‌های اخیر و بعضاً اقدامات اجرایی وسیعی که در این زمینه انجام شده دلیلی بر توجه برنامه‌ریزان و مجریان، به تعدیل نابرابری‌های منطقه‌ای در سطح کشور و مناطق مختلف آن است. در واقع، نیاز به برنامه‌ریزی هنگامی بروز می‌کند که توزیع ناعادلانه منابع و امکانات در پهنه ملی، منطقه‌ای و محلی سبب بروز عدم تعادل و ناهماهنگی ناهنجار گردد که این عامل از یک سو سبب افزایش امکانات یک ناحیه و از سوی دیگر عقب‌ماندگی نواحی دیگر می‌شود. یکی از ابزارهایی که می‌تواند در برنامه‌ریزی برای توسعه یکپارچه نواحی و مناطق مختلف کشور کاربرد وسیعی داشته باشد، دسته‌بندی مناطق یا نواحی از لحاظ برخورداری و یا عدم برخورداری است.

استان کهگیلویه و بویراحمد از جمله استان‌هایی است که سال‌ها نابرابری و عدم تعادل فضایی و ناحیه‌ای را تجربه می‌کند. برای دستیابی به توسعه متوازن فضایی در این منطقه بایستی ابتدا درجه توسعه‌یافتگی مناطق مختلف این استان کاملاً بررسی و شناسایی شده و سپس با استفاده از پتانسیل‌های موجود در هر منطقه به برنامه‌ریزی و آینده‌نگری لازم اقدام نمود. از این رو، این پژوهش بر آن است تا با استفاده از مدل مورس و بررسی وضعیت پراکندگی شاخص‌های (اقتصادی، آموزشی، بهداشتی - درمانی، اداری - سیاسی، کالبدی - فضایی و ارتباطی) مؤثر در توسعه‌یافتگی به تعیین سطوح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد و به این سؤال پردازد که: نارسایی فضایی ارائه خدمات و امکانات دهستان‌های شهرستان بویراحمد بر اثر چه عواملی هستند.

توسعه به وضعیت معین و جاری در جامعه و روندهای دگرگون ساز آن باز می‌گردد. از جنبه نظری، توسعه‌یافتگی بدین معناست که افراد و گروه‌های اجتماعی یک کشور قادر به تعیین سرنویشت خویش شوند و بتوانند اهداف ملی را با انتخابی آگاهانه بر اساس شرایط و امکانات خویش به پیش برند، بدون اینکه در مناسبات و روابط خود با مشکلاتی چون بحران، استثمار، وابستگی و سلطه مواجه شوند. البته چنین جامعه‌ای آرمانی است و باید دانست که تاکنون هیچ جامعه‌ای به این «توسعه ناب»، دست نیافته است (سعیدی، ۱۳۷۹)؛ در زمینه تحلیل و تبیین پدیده توسعه و توسعه‌نیافتگی نظریه‌های متعددی از جمله نظریه‌های اقتصادی رشد و توسعه، نظریه‌های جامعه‌شناختی نوسازی، نظریه‌های مارکسیست و نئومارکسیست، پسا ساختارگرایی، پسا مستعمره‌گرایی و پسا توسعه‌گرایی و نظریه‌های زن‌گرایی توسعه مطرح شده است که عمدتاً در مقیاس کلان و در سطح جهانی و ملی به تبیین توسعه می‌پردازند (بیات^۱، ۱۹۹۹). به هر حال هدف نظریه‌ای توسعه، تحلیل و تبیین نابرابری‌های موجود میان کشورها و مناطق و نواحی در زمینه توسعه است. در این زمینه واضح است که هیچ عامل ساده یا معینی مانند تعداد و تراکم جمعیت، آب و هوا و منابع طبیعی نمی‌تواند نابرابری در زمینه توسعه را تبیین کند.

توسعه روستایی عبارت است از افزایش کمی ثروت و تحول کیفی نظام اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی روستا (افراخته، ۱۳۸۷)؛ بنابراین، توسعه روستایی به عنوان راهکاری عملی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مطرح است. در توسعه روستایی که اغلب تحت عنوان «توسعه روستایی یکپارچه» طرح می‌شوند، بر افزایش درآمد روستاییان، کاهش فقر و نابرابری و افزایش ارزش افزوده اقتصادی در بخش روستایی تأکید شده است (تودارو^۱، ۱۳۷۰؛ کوهن^۲، ۱۳۷۹؛ جزایری، ۱۹۹۲؛ زاهدی، ۱۳۷۷). در این رهیافت مردم هم نقش محوری در تحقق فرایند توسعه دارند و هم خود هدف توسعه‌اند. بر این اساس توسعه روستایی فقط به معنای افزایش تولیدات کشاورزی، بهبود تغذیه و ارائه خدمات اساسی از قبیل آموزش، بهداشت و در یک کلام افزایش رفاه عمومی و بهبود سطح زندگی روستایی نیست؛ بلکه متضمن مشارکت مردم در فرایند توسعه اجتماع محلی یعنی تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و بکارگیری تجربیات در جهت کنترل و بهره‌برداری از منابع محلی و بارور ساختن آنها برای دستیابی به رفاه اجتماعی نیز می‌باشد (کلانتری، ۱۳۷۴).

لازمه شناخت برنامه‌ریزی، شناسایی جایگاه مناطق نسبت به یکدیگر به لحاظ توسعه است که جهت رسیدن به این مهم، استفاده از مدل‌ها و تکنیک‌های مختلف نقش اساسی دارد (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰). برای سنجش میزان توسعه‌یافتگی نواحی مختلف یک کشور و یا بخش‌های مختلف یک ناحیه، روش‌های کمی گوناگونی وجود دارد که هر یک معایب و محاسنی دارد (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۰) که بسته به میزان اعتبار و اطمینان به اطلاعات در دسترس مهارت‌های برنامه‌ریزان محلی، برای ساماندهی و ارزیابی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

یکی از مسایل مهم برنامه‌ریزی مکانی، تشخیص و تشکیل سلسله مراتبی از سکونتگاه‌ها است که بتواند چارچوب مؤثری برای برنامه‌ریزی در محل باشد (افراخته، ۱۳۸۷). در زمینه‌ی تعیین سطح توسعه‌ی مناطق و توسعه‌یافتگی و بررسی نابرابری‌های بین آن‌ها تحقیقات زیادی انجام شده است. در سطح محلی و ناحیه‌ای که موضوع این پژوهش است، مطالعاتی صورت گرفته که مواردی به اختصار بیان می‌شوند. موسوی (۱۳۸۲) در پژوهشی، درجه‌ی توسعه‌یافتگی نواحی ایران را بر اساس تقسیمات اداری - سیاسی در سال ۱۳۷۵ با استفاده از ۳۸ شاخص اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و غیره مورد سنجش قرار داده است. یافته‌ها حاکی از آن بود که از مجموع ۲۵۳ ناحیه ۲۴ ناحیه برخوردار، ۱۱۶ ناحیه نیمه برخوردار و ۱۱۳ ناحیه محروم بوده‌اند. این محقق علل نابرابری‌های ناحیه‌ای در ایران را بازتاب فضایی عوامل طبیعی، قطب‌های رشد، اقتصاد سیاسی، مسائل قومی - فرهنگی، نارسایی نظام برنامه‌ریزی و دوگانگی اقتصادی بیان می‌کند. کلانتری و همکاران (۱۳۸۲) در مطالعه‌ای به بررسی سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربت‌حیدریه پرداخته‌اند و نشان دادند که در دوره زمانی ۷۹-۱۳۶۵، شکاف و نابرابری بین مناطق روستایی از نظر دسترسی به امکانات مختلف کاهش یافته است؛ اما برای دستیابی به توسعه متوازن و یکپارچه، همچنان نقاط روستایی راه طولانی در پیش دارند. رضوانی و صحنه (۱۳۸۲) در مطالعه‌ای با استفاده از روش منطق فازی به سطح‌بندی توسعه دهستان‌های شهرستان آق‌قلا و بندر ترکمن پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که این دهستان‌ها علیرغم داشتن شرایط محیطی تقریباً همگن، از لحاظ میزان برخوردارگی و سطح توسعه‌یافتگی تفاوت‌های

1- Todaro

2- Kohen

قابل ملاحظه‌ای دارند. همچنین سطح برخورداری دهستان‌ها در هر یک از ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و کالبدی با یکدیگر برابر نیست.

حیدری (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان سنجش درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان آمل به منظور تعیین اولویت‌های توسعه با استفاده از مدل تاکسونومی به این نتیجه رسیده است که دهستان‌های این شهرستان دارای سطوح توسعه‌یافتگی همگن و متعادلی هستند. بدری و رونیزی (۱۳۸۵) با تحلیل سطح توسعه‌یافتگی نواحی روستاهای شهرستان کامیاران پرداختند نشان دادند که ضریب توسعه‌یافتگی بین روستاهای کامیاران متفاوت بوده و اختلافات و نابرابری زیادی دارند از هفت دهستان این شهرستان یک دهستان توسعه‌یافته، پنج دهستان در حال توسعه و یک دهستان توسعه نیافته است. تقوایی (۱۳۸۵) با تحلیل و طبقه‌بندی مناطق روستایی استان‌های کشور بر اساس شاخص‌های توسعه به این نتیجه رسیده است که استان‌های کردستان و سیستان و بلوچستان، از نظر شاخص‌های توسعه بسیار محروم بوده‌اند و استان‌های فارس، تهران، اصفهان، استان‌های برخورداری بوده‌اند.

خاکپور (۱۳۸۵) در سنجش میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان شیروان با استفاده از روش تاکسونومی عددی به این نتیجه رسیده که دهستان «حومه» و «زیارت» به ترتیب توسعه‌یافته‌ترین و توسعه‌نیافته‌ترین دهستان‌های شهرستان به شمار می‌روند. از نظر توسعه‌یافتگی از ۸ دهستان شهرستان دو دهستان «حومه» و «گلیان» توسعه‌یافته‌تر، دهستان «تک‌مران» در حد متوسط و بقیه‌ی دهستان‌ها توسعه‌نیافته به شمار می‌روند. امینی نژاد و همکاران (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای با استفاده از روش تاکسونومی عددی در ارتباط با سطح‌بندی توسعه دهستان‌های حوزه پارس جنوبی در استان بوشهر به این نتیجه رسیدند که نابرابری زیادی بین ضریب توسعه‌یافتگی دهستان‌های این حوزه وجود دارد و همواره نزدیکی به مراکز شهری، تأسیسات و پروژه‌های نفت و گاز و محورهای ارتباطی در سطوح برخورداری دهستان‌های استان بوشهر نقش اساسی داشته و این نابرابری از عدم رویکرد جامع توسعه‌ی روستایی در این استان ناشی شده است. غفاری و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان سطح‌بندی برنامه‌ریزی فضاهای گردشگری در روستاهای شهرستان بویراحمند به این نکته اشاره می‌کنند که توزیع خدمات و تأسیسات در کانون‌های جاذب روستایی، نامتناسب و نامتعادل با جایگاه مکانی - فضایی هر یک از آن‌ها بوده است. عنابستانی و همکاران (۱۳۹۲) با مقایسه تطبیقی سکونتگاه‌های روستایی بخش میمند شهرستان فیروزآباد براساس مدل ضریب ویژگی و مورس به این نتیجه رسیده‌اند که نتایج به دست آمده از دو مدل ضریب ویژگی و مورس نشان‌دهنده وجود سطح بالای نابرابری بین روستاها از لحاظ سطح دسترسی‌ها و میزان برخورداری‌ها می‌باشد؛ که از کل روستاهای بخش دو روستا خیلی توسعه‌یافته، چهار روستا توسعه‌یافته، هشت روستا در حال توسعه، ۱۵ روستا کمتر توسعه‌یافته و ۱۲ روستا از کل روستاهای بخش محروم می‌باشند. همچنین، رکن‌الدین افتخاری و آقایاری (۱۳۸۶)، زیاری و دیگران (۱۳۸۹)، رضایی و عطار (۱۳۹۰)، زنگی‌آبادی و اکبری (۱۳۹۰) در مطالعات خود به بررسی و تعیین سطوح توسعه‌یافتگی مناطق پرداخته‌اند. به طور کلی، این پژوهش، ضمن بررسی و تعیین سطوح توسعه‌یافتگی به تحلیل پراکندگی و نابرابری‌های فضایی امکانات و خدمات براساس شاخص‌های توسعه در دهستان‌های شهرستان بویراحمند می‌پردازد.

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از حیث گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی اسبرای تعیین سطوح توسعه‌یافتگی با توجه به اهمیت شاخص‌ها و همچنین محدودیت دسترسی به جامعه آماری، ۵۵ متغیر در قالب هفت شاخص در نظر گرفته شده است (جدول ۱). بر این اساس، جهت جمع‌آوری آمار و اطلاعات مرتبط با شاخص‌های مورد بررسی، از سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ همچنین سالنامه آماری استان کهگیلویه و بویراحمد و مطالعات میدانی استفاده شده است. در نهایت، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و تعیین سطوح توسعه‌یافتگی مدل مورس بکار برده شده است.

جدول ۱. شاخص و متغیرهای سطوح توسعه‌یافتگی

ردیف	شاخص	متغیرها
۱	کالبدی-فضایی	جایگاه سوخت-برق-گاز لوله‌کشی-آب لوله‌کشی-سامانه تصفیه آب-طرح هادی
۲	اقتصادی	فروشگاه تعاونی-بقالی-نانوایی-قصابی-قهوه‌خانه-بانک-تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی-تعمیرگاه ماشین‌آلات غیر کشاورزی
۳	بهداشتی-درمانی	مرکز بهداشتی و درمانی-داروخانه-خانه بهداشت-پایگاه بهداشت روستایی-مرکز تسهیلات زایمان-پزشک خانواده-پزشک-دندان‌پزشک یا بهداشت کار دهان و دندان-دندان‌پزشک تجربی یا دندان‌ساز-بیمار یا مامای روستایی-بهورز-دامپزشک-تکنسین دامپزشکی-آزمایشگاه-غسالخانه-سامانه جمع‌آوری زباله-حمام
۴	اداری-سیاسی	شورای اسلامی-دهیار-پاسگاه نیروی انتظامی-مرکز خدمات جهاد کشاورزی-مروج کشاورزی-شورای حل اختلاف-شرکت تعاونی روستایی
۵	فرهنگی-تفریحی	کتابخانه عمومی-زمین ورزشی-سالن ورزشی-مسجد-بوستان روستایی-امامزاده
۶	ارتباطات	صندوق پست-دفتر پست-دفتر مخابرات-دفتر فناوری اطلاعات و ارتباطات-دسترسی به اینترنت-دسترسی به روزنامه و مجله-دسترسی به وسیله نقلیه عمومی
۷	آموزشی	روستا مهد-دبستان-مدرسه راهنمایی-مدرسه دبیرستان

مأخذ: یافته‌های تحقیق

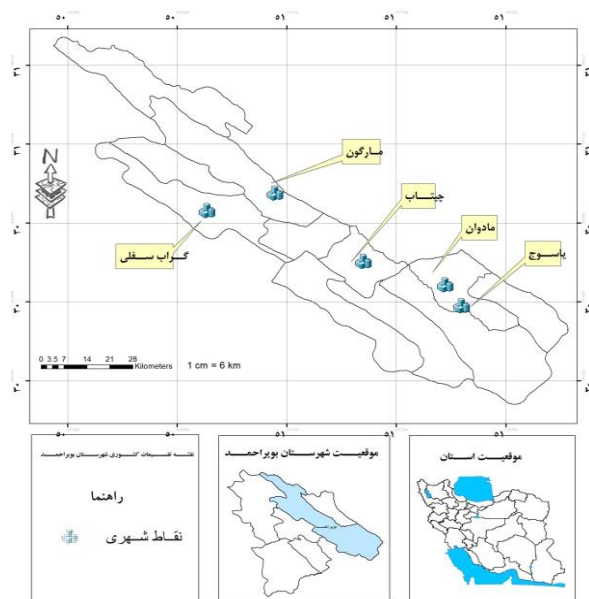
شهرستان بویراحمد یکی از شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد می‌باشد که در مختصات ۵۰ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۵۳ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۲۱ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۷ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ در شمال و شمال شرقی استان با مرکزیت یاسوج واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان دنا و از غرب به شهرستان کهگیلویه و از شرق به شهرستان اقلید و از جنوب به شهرستان‌های سپیدان و نورآباد ممسنی محدود می‌گردد. بر اساس تقسیمات سیاسی در پایان سال ۱۳۹۰ این شهرستان با وسعتی معادل ۴۲۵۶ کیلومتر مربع که حدوداً ۲۷/۴۵٪ از مساحت کل استان را در بر می‌گیرد که دارای ۴ بخش، ۵ نقطه شهری، ۱۱ دهستان، ۶۱۲ آبادی دارای سکنه و ۲۵۲۵۶۹ نفر جمعیت است (جدول ۲) که از این تعداد ۱۲۸۶۱۶ نفر در مناطق روستایی زندگی می‌کنند. به عبارتی، حدود ۵۱ درصد از جمعیت شهرستان در این مناطق سکنی گزیده‌اند.

جدول ۲. تعداد آبادی‌ها، دهستان‌ها و شهرهای شهرستان بویراحمد

شهرستان و بخش	نام شهر	نام دهستان	تعداد آبادی	
			جمع	دارای سکنه
شهرستان بویراحمد	بخش لوداب	گراب سفلی	۷۵۱	۶۱۲
			۱۵۹	۱۳۶
			۶۰	۵۴
بخش مارگون	مارگون	زیلایی	۲۰۹	۱۶۲
			۸۳	۶۴
			۱۲۶	۹۸
بخش مرکزی	یاسوج	دشت روم	۳۰۲	۲۴۰
		سپیدار	۶۵	۵۶
		سررود جنوبی	۱۰۱	۶۹
	مادوان	سررود شمالی	۸۶	۷۴
		کاکان	۲۶	۲۵
		کبگیان	۲۴	۱۶
بخش کبگیان	چیتاب	چنار	۳۳	۲۹
		کبگیان	۴۸	۴۵
			۸۱	۷۴

مأخذ: سالنامه آماری استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۹۰.

- چون هر بخش دارای زیر بخش (شهر و دهستان) می‌باشد جلوی آن از علامت ستاره استفاده شده است.

شکل ۱. تقسیمات سیاسی شهرستان بویراحمد

نتایج و بحث

ابتدا ماتریسی از مقادیر شاخص‌ها (جدول ۳) به همراه نواحی مورد مطالعه تنظیم شده؛ به طوری که در یک طرف سکونتگاه‌ها و در ستون دیگر مقادیر شاخص‌ها نوشته شده‌اند. نکته مهم در این روش این است که شاخص‌های بکار گرفته شده باید همسو یا هم جهت باشند.

جدول ۳. ماتریس مقادیر شاخص‌ها

ردیف	شاخص‌ها دهستان‌ها	آموزشی	بهداشتی- درمانی	اقتصادی	اداری- سیاسی	فرهنگی- تفریحی	کالبدی- فضایی	ارتباطی
۱	زیلایی	۷۵	۴۵	۲۵	۶۴	۲۳	۹۲	۲۰
۲	مارگون	۸۹	۳۷	۱۶	۴۷	۱۱	۱۲۵	۲۶
۳	سررود جنوبی	۹۴	۸۷	۷۶	۷۳	۳۱	۲۱۷	۷۳
۴	چین	۴۲	۱۷	۱۶	۲۰	۴	۵۶	۱۳
۵	سپیدار	۵۸	۲۹	۱۸	۲۸	۱۰	۱۶۶	۴۸
۶	سررود شمالی	۵۳	۵۰	۲۹	۳۵	۱۴	۸۳	۴۲
۷	دشتروم	۵۹	۳۳	۲۷	۳۷	۸	۱۷۳	۴۵
۸	کاکان	۱۶	۱۸	۷	۱۳	۱۰	۳۵	۱۴
۹	چنار	۲۰	۱۵	۸	۱۶	۱	۶۱	۳۳
۱۰	لوداب	۸۱	۲۸	۳۱	۳۹	۱۰	۱۳۶	۲۴
۱۱	کبگیان	۵۰	۴۰	۱۶	۴۶	۱۲	۱۳۱	۳۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

در مرحله دوم تک‌تک اعداد جدول ۳، با استفاده از فرمول ضریب ناموزون موریس استاندارد می‌گردند و جایگزین اعداد قبل می‌شوند. دامنه محرومیت هر I ام از هر شاخص I ام طبق تعریف حداکثر محرومیت (حداقل برخورداری) معادل صفر و حداقل محرومیت (حداکثر برخورداری) معادل صد خواهد بود. فرمول مذکور به این شرح است:

$$Y_{ij} = \frac{x_{ji} - x_{j\min}}{x_{j\max} - x_{j\min}} \times \frac{x_{ji} - x_{j\min}}{x_{j\max} - x_{j\min}} \times 100 \times 100 \quad (1)$$

در فرمول ۱:

Y_{ij} : ضریب ناموزون موریس (شاخص ناموزون برای متغیر i ام در واحد ز ام)

X_{ij} : نشان‌دهنده‌ی عدد مربوط به متغیر (شاخص) است. (متغیر i ام در واحد ز ام)

$X_{j\min}$: حداقل مقادیر متغیرها در هر ستون

$X_{j\max}$: حداکثر مقادیر متغیرها در هر ستون

جدول ۴. مقادیر ضریب ویژگی شاخص‌های توسعه

ردیف	دهستان‌ها	شاخص‌ها						
		آموزشی	بهداشتی - درمانی	اقتصادی	اداری - سیاسی	فرهنگی - تفریحی	کالبدی - فضایی	ارتباطی
۱	زیلایی	۷۵ / ۶۴	۴۱ / ۶۶	۲۶ / ۰۸	۸۵	۷۳ / ۳۳	۳۱ / ۳۱	۱۱ / ۶۶
۲	مارگون	۹۳ / ۵۸	۳۰ / ۵۵	۱۳ / ۰۴	۵۶ / ۶۶	۳۳ / ۳۳	۴۹ / ۴۵	۲۱ / ۶۶
۳	سررود جنوبی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۴	چین	۳۳ / ۳۳	۲ / ۷۷	۱۳ / ۰۴	۱۱ / ۶۷	۱۰	۱۱ / ۵۳	۰
۵	سپیدار	۵۳ / ۸۴	۱۹ / ۴۴	۱۵ / ۹۴	۲۵	۳۰	۷۱ / ۹۷	۵۸ / ۳۳
۶	سررود شمالی	۴۷ / ۴۳	۴۸ / ۶۱	۳۱ / ۸۸	۳۶ / ۶۶	۴۳ / ۳۳	۲۶ / ۳۷	۴۸ / ۳۳
۷	دشتروم	۵۵ / ۰۲	۱۱ / ۱۱	۲۸ / ۶۸	۴۰	۲۳ / ۳۳	۷۵ / ۸۲	۵۳ / ۳۳
۸	کاکان	۰	۴ / ۱۶	۰	۰	۳۰	۰	۱ / ۶۶
۹	چنار	۵ / ۱۲	۰	۱ / ۴۴	۵	۰	۱۴ / ۲۸	۳۳ / ۳۳
۱۰	لوداب	۸۳ / ۳۳	۱۸ / ۰۵	۳۴ / ۷۸	۴۳ / ۳۳	۳۰	۵۵ / ۴۹	۱۸ / ۳۳
۱۱	کبگیان	۴۳ / ۵۸	۳۴ / ۷۲	۱۳ / ۰۴	۵۵	۳۶ / ۶۶	۵۲ / ۷۴	۲۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

در این مرحله با توجه به اعداد به دست آمده از ضریب ناموزون موریس، رتبه‌بندی انجام می‌گیرد. به گونه‌ای که در مورد هر شاخص و در هر ستون به بزرگ‌ترین عدد به دست آمده از ضریب ناموزون موریس، رتبه یک تعلق می‌گیرد و بقیه اعداد به ترتیب رتبه گذاری می‌گردند. رتبه یک نشان‌دهنده آن است که دهستان در شاخص مورد نظر از امکانات بیشتری برخوردار است.

مرحله چهارم تعیین درجه برخورداری و میزان توسعه‌یافتگی هر J ام از مجموع شاخص‌های I ام است که به صورت یک شاخص ترکیبی حاصل می‌آید. که مانند مرحله قبل اما برای تمام شاخص‌ها به صورت ترکیبی از رابطه $D.I = \frac{\sum y_{ij}}{N} D.I = \frac{\sum y_{ij}}{N}$ استفاده می‌شود که N تعداد شاخص‌های مورد مطالعه و $D.I$ شاخص اصلی توسعه در هر واحد بشمار می‌رود، به طوری که هر قدر $D.I$ بزرگ‌تر باشد منطقه یا دهستان توسعه‌یافته‌تر و دارای امکانات بیشتری است.

با توجه به ضریب توسعه‌یافتگی، دهستان‌های شهرستان بویراحمد به پنج سطح (خیلی توسعه‌یافته، توسعه‌یافته، در حال توسعه، کمتر توسعه‌یافته و محروم) طبقه‌بندی شده‌اند (جدول ۷). طبق این تقسیم‌بندی، بیش‌ترین نارسایی فضایی در شاخص اقتصادی بوده و در شاخص آموزشی بیش‌ترین تعادل فضایی بین دهستان‌ها برقرار است.

جدول ۵. رتبه‌بندی دهستان‌ها بر اساس ضریب نمونه‌وزن مورس

شاخص‌ها	ارتباطی		کالبدی - فضایی		فرهنگی - تفریحی		سیاسی - اداری		اقتصادی		بهداشتی - درمانی		آموزشی	
	رتبه	Yij	رتبه	Yij	رتبه	Yij	رتبه	Yij	رتبه	Yij	رتبه	Yij	رتبه	Yij
زیلایی	۹	۱۱/۶۶	۷	۳۱/۳۱	۲	۷۳/۳۳	۲	۸۵	۵	۲۶/۰۸	۳	۴۱/۶۶	۴	۷۵/۶۴
مارگون	۷	۲۱/۶۶	۶	۴۹/۴۵	۵	۳۳/۳۳	۳	۵۶/۶۶	۷	۱۳/۰۴	۵	۳۰/۵۵	۲	۹۳/۵۸
سررود جنوبی	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰
چین	۱۱	۰	۱۰	۱۱/۵۳	۸	۱۰	۹	۱۱/۶۷	۷	۱۳/۰۴	۱۰	۲/۷۷	۹	۳۳/۳۳
سپیدار	۲	۵۸/۳۳	۳	۷۱/۹۷	۶	۳۰	۸	۲۵	۶	۱۵/۹۴	۶	۱۹/۴۴	۶	۵۳/۸۴
سررود شمالی	۴	۴۸/۳۳	۸	۲۶/۳۷	۳	۴۳/۳۳	۷	۳۶/۶۶	۳	۳۱/۸۸	۲	۴۸/۶۱	۷	۴۷/۴۳
دشترود	۳	۵۲/۳۳	۲	۷۵/۸۲	۷	۲۳/۳۳	۶	۴۰	۴	۲۸/۶۸	۸	۱۱/۱۱	۵	۵۵/۰۲
کاکان	۱۰	۱/۶۶	۱۱	۰	۶	۳۰	۱۱	۰	۹	۰	۹	۴/۱۶	۱۰	۰
چار	۶	۳۳/۳۳	۹	۱۴/۲۸	۹	۰	۱۰	۵	۸	۱/۴۴	۱۰	۰	۱۱	۵/۱۲
لوداب	۸	۱۸/۳۳	۴	۵۵/۴۹	۶	۳۰	۵	۴۲/۳۳	۲	۳۴/۷۸	۷	۱۸/۰۵	۳	۸۳/۳۳
کجکیان	۵	۲۵	۵	۵۲/۷۴	۴	۲۶/۶۶	۴	۵۵	۷	۱۳/۰۴	۴	۳۴/۷۲	۸	۴۳/۵۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

تحلیل مکانی - فضایی سطوح توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد ۲۰۳

جدول ۶. رتبه‌بندی دهستان‌ها بر اساس شاخص نهایی توسعه (D.I)

رتبه	D.I		کالبدی - فضایی	فرهنگی - تفریحی	اداری - سیاسی	اقتصادی	بهداشتی - درمانی	آموزشی	شاخص‌ها دهستان‌ها
	مقدار	ارتباطی							
۲	۴۹/۲۴	۱۱/۶۶	۳۱/۳۱	۷۳/۳۳	۸۵	۲۶/۰۸	۴۱/۶۶	۷۵/۶۴	زیلایی
۳	۴۲/۶۱	۲۱/۶۶	۴۹/۴۵	۳۳/۳۳	۵۶/۶۶	۱۳/۰۴	۳۰/۵۵	۹۳/۵۸	مارگون
۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	سررود جنوبی
۹	۱۱/۷۶	۰	۱۱/۵۳	۱۰	۱۱/۶۷	۱۳/۰۴	۰	۳۳/۳۳	چین
۷	۳۹/۲۱	۵۸/۳۳	۷۱/۹۷	۳۰	۲۵	۱۵/۹۴	۱۹/۴۴	۵۳/۸۴	سپیدار
۶	۴۰/۳۷	۴۸/۳۳	۲۶/۳۷	۴۳/۳۳	۳۶/۶۶	۳۱/۸۸	۴۸/۶۱	۴۷/۴۳	سررود شمالی
۴	۴۱/۰۹	۵۳/۳۳	۷۵/۸۲	۲۳/۳۳	۴۰	۲۸/۶۸	۱۱/۱۱	۵۵/۰۲	دشتروم
۱۱	۵/۱۱	۱/۶۶	۰	۳۰	۰	۰	۴/۱۶	۰	کاکان
۱۰	۸/۴۵	۳۳/۳۳	۱۴/۲۸	۰	۵	۱/۴۴	۰	۵/۱۲	چنار
۵	۴۰/۴۷	۱۸/۳۳	۵۵/۴۹	۳۰	۴۳/۳۳	۳۴/۷۸	۱۸/۰۵	۸۳/۳۳	لوداب
۸	۳۸/۶۷	۳۵	۵۲/۷۴	۳۶/۶۶	۵۵	۱۳/۰۴	۳۴/۷۲	۴۳/۵۸	کبگیان

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول ۷. سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد بر اساس مدل موریس

تعداد	دهستان‌ها	ضریب توسعه‌یافتگی	سطح‌بندی توسعه‌یافتگی
۱	سررود جنوبی	بیشتر از ۸۰	خیلی توسعه‌یافته
-	-	۶۰ - ۸۰	توسعه‌یافته
۵	زیلایی - سررود شمالی - مارگون - لوداب - دشت روم	۴۰ - ۶۰	در حال توسعه
۲	کبگیان - سپیدار	۲۰ - ۴۰	کمتر در حال توسعه
۳	چنار - چین - کاکان	کمتر از ۲۰	محروم

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

در مجموع می‌توان گفت که به جز دهستان سررود جنوبی بیشتر دهستان‌ها در وضعیت در حال توسعه به سر می‌برند. به گونه‌ای که پنج دهستان در حال توسعه و سه دهستان محروم بوده‌اند و دو دهستان کمتر توسعه‌یافته و فقط یک دهستان خیلی توسعه‌یافته بوده و در سطح توسعه یافته هیچ دهستانی وجود نداشته است.

نتایج حاصل از مدل موریس بر اساس داده‌ها و شاخص‌های مطالعاتی، در جدول ۸ به طور تفصیلی بیان شده است. از نظر توسعه‌یافتگی دهستان سررود جنوبی در تمامی شاخص‌های مورد مطالعه در سطح خیلی توسعه‌یافته و دهستان‌های کاکان، چین و چنار در شش شاخص و دهستان دشت روم در دو شاخص محروم بوده‌اند (جدول ۸ و شکل‌های ۲ تا ۸).

جدول ۸. سطوح توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد بر اساس شاخص‌های مورد مطالعه

شاخص‌ها دهستان‌ها	آموزشی	بهداشتی- درمانی	اداری- سیاسی	اقتصادی	فرهنگی- تفریحی	کالبدی- فضایی	ارتباطی
سررود جنوبی	خیلی توسعه یافته	خیلی توسعه یافته	خیلی توسعه یافته	خیلی توسعه یافته	خیلی توسعه یافته	خیلی توسعه یافته	خیلی توسعه یافته
کاکان	محروم	محروم	محروم	محروم	کمتر توسعه یافته	محروم	محروم
زیلایی	توسعه یافته	در حال توسعه	خیلی توسعه یافته	کمتر توسعه یافته	توسعه یافته	کمتر توسعه یافته	محروم
چنار	محروم	محروم	محروم	محروم	محروم	محروم	کمتر توسعه یافته
چین	کمتر توسعه یافته	محروم	محروم	محروم	محروم	محروم	محروم
مارگون	خیلی توسعه یافته	در حال توسعه	در حال توسعه	محروم	کمتر توسعه یافته	در حال توسعه	کمتر توسعه یافته
لوداب	خیلی توسعه یافته	محروم	در حال توسعه	کمتر توسعه یافته	کمتر توسعه یافته	در حال توسعه	محروم
کبگیان	در حال توسعه	در حال توسعه	در حال توسعه	محروم	کمتر توسعه یافته	در حال توسعه	کمتر توسعه یافته
سررود شمالی	در حال توسعه	در حال توسعه	کمتر توسعه یافته	کمتر توسعه یافته	در حال توسعه	کمتر توسعه یافته	در حال توسعه
دشتروم	در حال توسعه	محروم	در حال توسعه	کمتر توسعه یافته	کمتر توسعه یافته	توسعه یافته	در حال توسعه
سپیدار	در حال توسعه	محروم	کمتر توسعه یافته	محروم	کمتر توسعه یافته	توسعه یافته	در حال توسعه

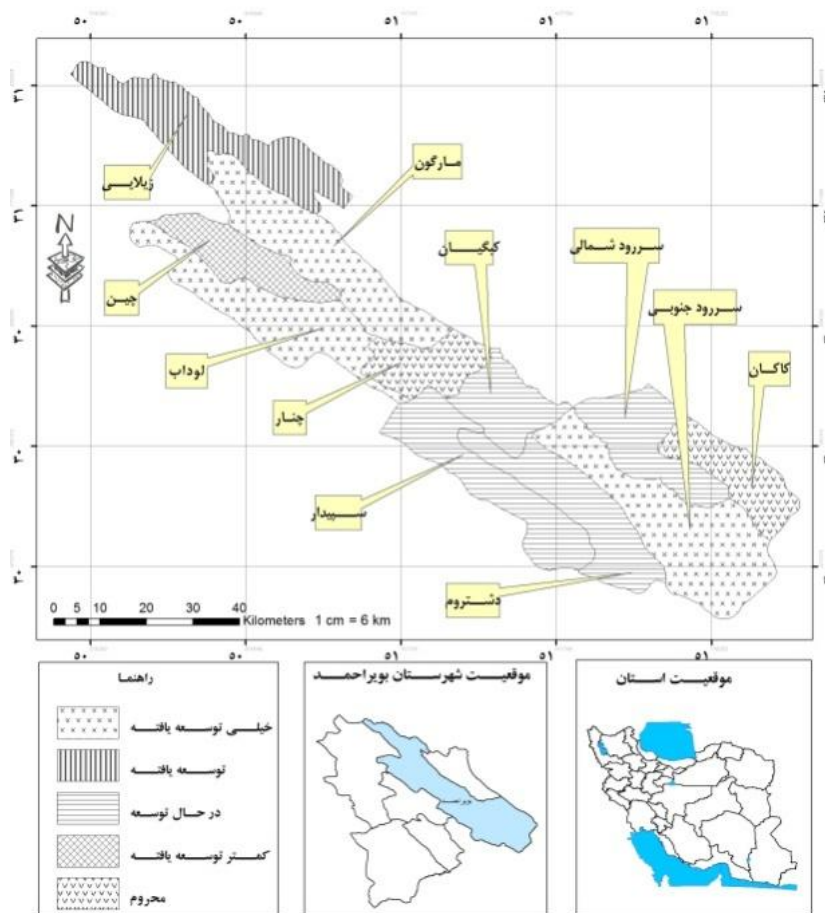
مأخذ: یافته‌های تحقیق.

نتایج جداول (۷ و ۸)، حاکی از آن است که تفاوت‌های فراوانی بین سطوح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد مشاهده می‌شود. در واقع دهستان سررود جنوبی به عنوان توسعه‌یافته‌ترین، دهستان‌های زیلایی، سررود شمالی، مارگون، لوداب و دشت روم در حال توسعه، دهستان‌های کبگیان و دشتروم کمتر در حال توسعه و سایر دهستان‌ها محروم هستند. با توجه به اینکه شرایط محیطی در منطقه مورد مطالعه نسبتاً همگن است چنین تفاوت‌های فضایی در پراکنش خدمات قابل توجه می‌باشد. در مجموع با توجه با این نارسایی‌های فضایی و با در نظر گرفتن اطلاعات در دسترس در زمینه توزیع خدمات می‌توان چنین بیان کرد:

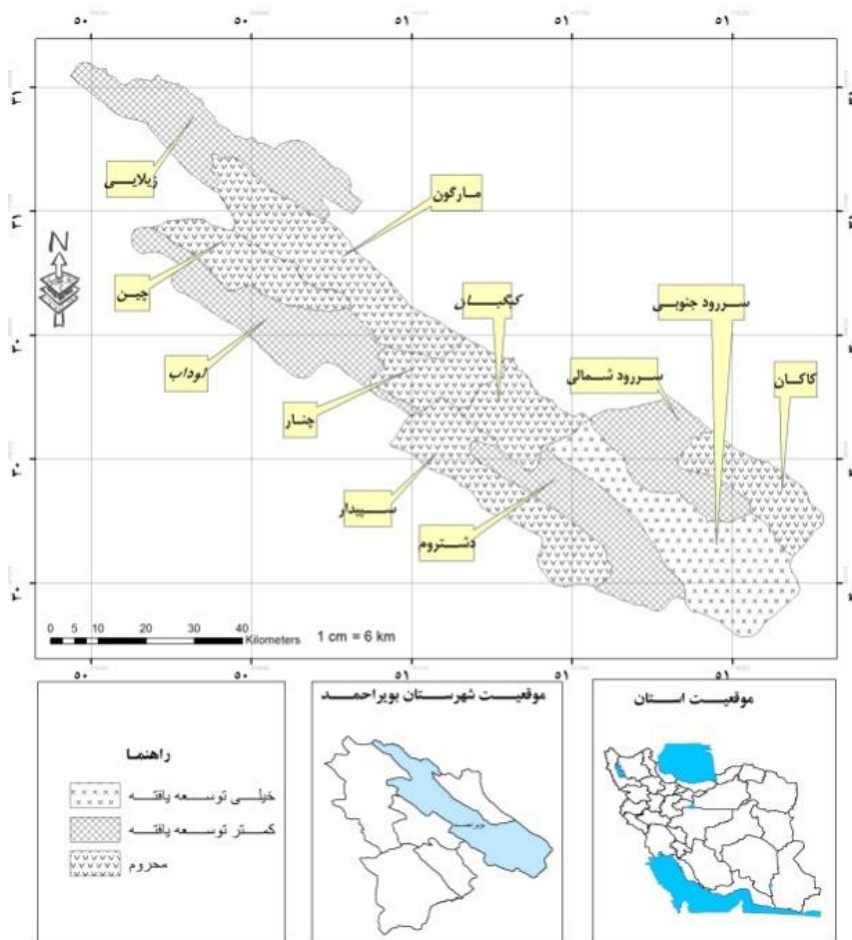
الف- دوری و نزدیکی به مراکز شهری ناحیه، خطوط ارتباطی منطقه‌ای، مراکز اقتصادی، کانون‌ها و نقاط سکونتگاهی که به عنوان مراکز توزیع خدمات، نقشی مهمی در سطوح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان داشته‌اند. نمونه بارز آن دهستان سررود جنوبی است که در فاصله شش کیلومتری از مرکز شهرستان و استان واقع شده و به همین دلیل بیش‌ترین خدمات و امکانات در این دهستان هستند؛ درحالی‌که دهستان کاکان به خاطر دوری از مراکز ذکر شده و در حاشیه قرار گرفتن آن، روز به روز مهاجرت‌های بیرون دهستانی آن تشدید یافته و موجب خروج جمعیت فعال اقتصادی و در انزوا قرار گرفتن این دهستان شده است (ضمن اینکه هر دو دهستان در بخش مرکزی قرار دارند).

در واقع، با افزایش فاصله از مرکز شهرستان سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی کاهش می‌یابد که این وضع تا حدودی با نظریه مرکز- پیرامون و نظریه توزیع قابل توجیه است.

ب- با توجه به اینکه دو نقطه شهری (یاسوج و مادوان) در بخش مرکزی شهرستان واقع شده‌اند، نتوانسته‌اند به نواحی تحت پوشش خود پخشایش فضایی متعادل خدمات و منابع لازم و مقبول را انجام دهند. هر چند که ضعف مراکز اولیه و ثانویه خدمات رسانی یکی دیگر از عواملی است که نابرابری‌های ناحیه‌ای و محلی را تشدید کرده است؛ به طوری که حتی پنج نقطه شهری (یاسوج، مادوان، مارگون، چیتاب و گراب سفلی) شهرستان از لحاظ فضایی نواحی خود را پوشش نمی‌دهند.

شکل ۲. سطوح توسعه یافتگی شاخص آموزشی دهستان‌های شهرستان بویراحمد

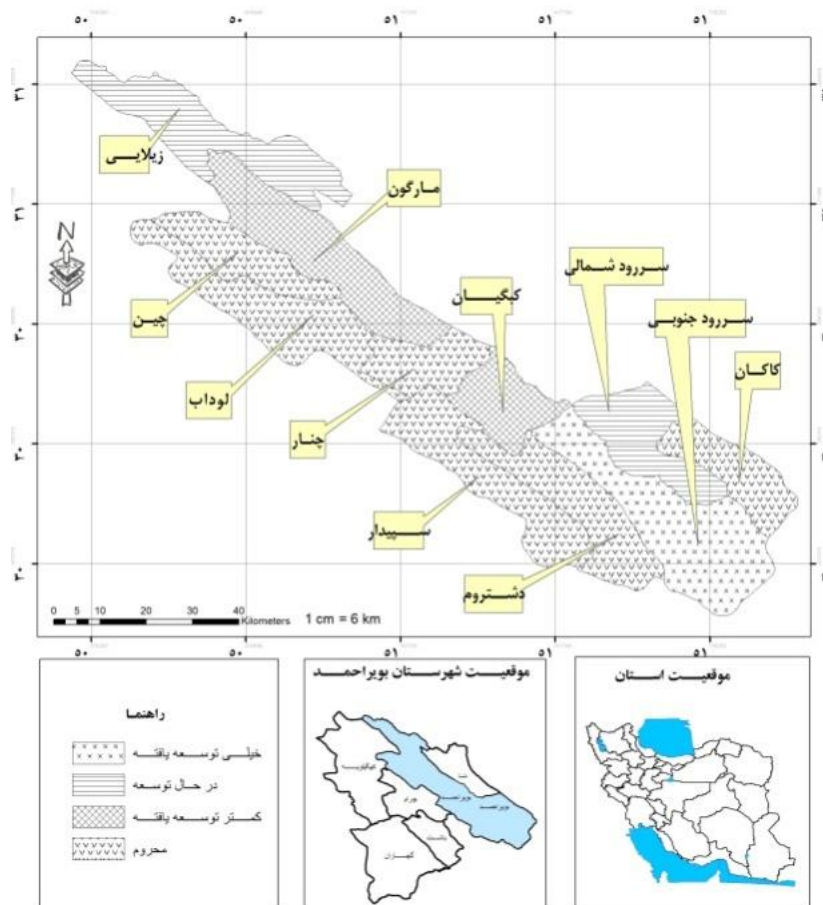

شکل ۳. سطوح توسعه‌یافتگی شاخص اقتصادی دهستان‌های شهرستان بویراحمد

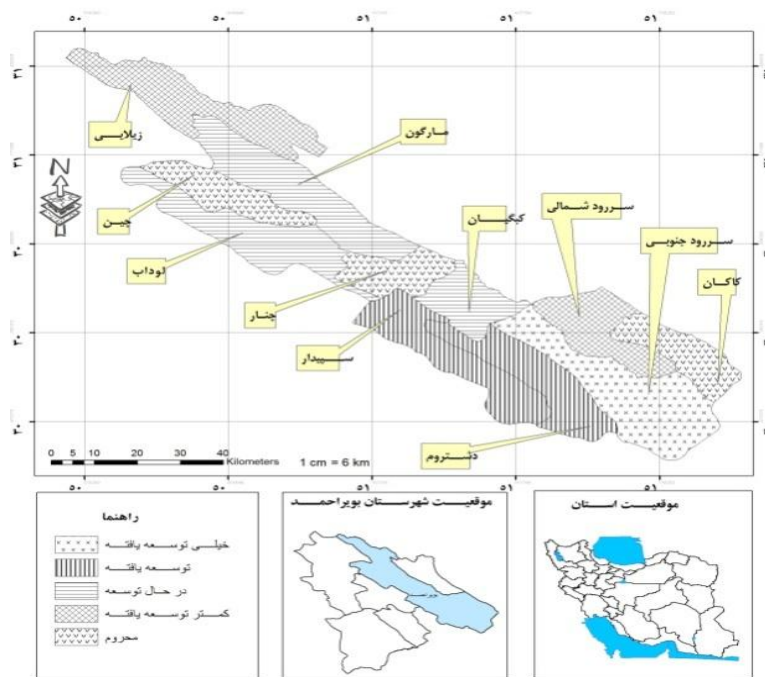
ج- به دلیل وابستگی روستاها به اقتصاد کشاورزی- دامداری و متکی بودن این گونه فعالیت‌ها به منابع طبیعی و شرایط محلی، سطوح توسعه‌یافتگی این نواحی را به طور مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر خود قرار داده است؛ زیرا از مجموع ۱۱۶۳۲۶۴ رأس انواع دام (گوسفند و بره، بز و بزغاله، گاو و گوساله) استان، ۲۵۴۹۹۴ رأس آن مربوط به شهرستان بویراحمد می‌باشد؛ به عبارت دیگر این شهرستان ۲۱/۹۲ درصد از انواع دام استان را به خود اختصاص داده است. همچنین، ۲۴/۶۹ درصد از اراضی کشاورزی استان مربوط به شهرستان بویراحمد می‌باشد.

د- در نواحی روستایی به دلیل مساحت زیاد و تعداد کم جمعیت معمولاً تراکم جمعیتی اندک است. از طرف دیگر مهاجرت‌های روستایی نقش مؤثری در افزایش یا کاهش جمعیت نواحی روستایی دارد و به دلیل اینکه توزیع خدمات بر اساس آستانه جمعیتی صورت می‌گیرد، این عامل می‌تواند به عنوان مانعی برای عدالت اجتماعی در توزیع فضایی

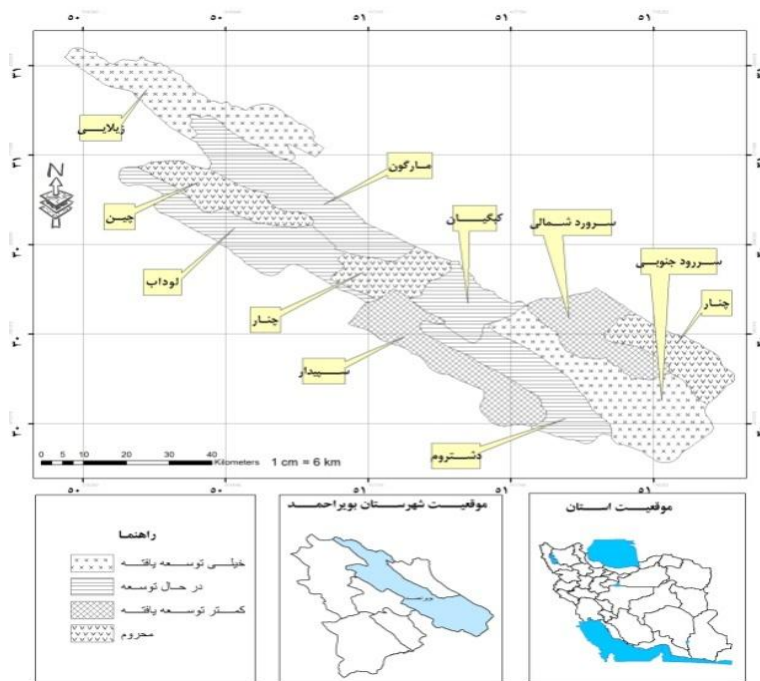
خدمات‌رسانی محسوب گردد. در این باره می‌توان به دهستان سررود جنوبی به عنوان توسعه‌یافته‌ترین دهستان اشاره کرد که با ۴۴۱۰۴ نفر جمعیت بیش‌ترین امکانات و خدمات را در خود جای داده است و از سوی دیگر، دهستان‌های چنار با ۱۹۲۱ نفر جمعیت و کاکان با ۱۹۷۵ نفر جمعیت دارای کمترین خدمات و امکانات بوده‌اند.

شکل ۴. سطوح توسعه‌یافتگی شاخص بهداشتی - درمانی دهستان‌های شهرستان بویراحمد

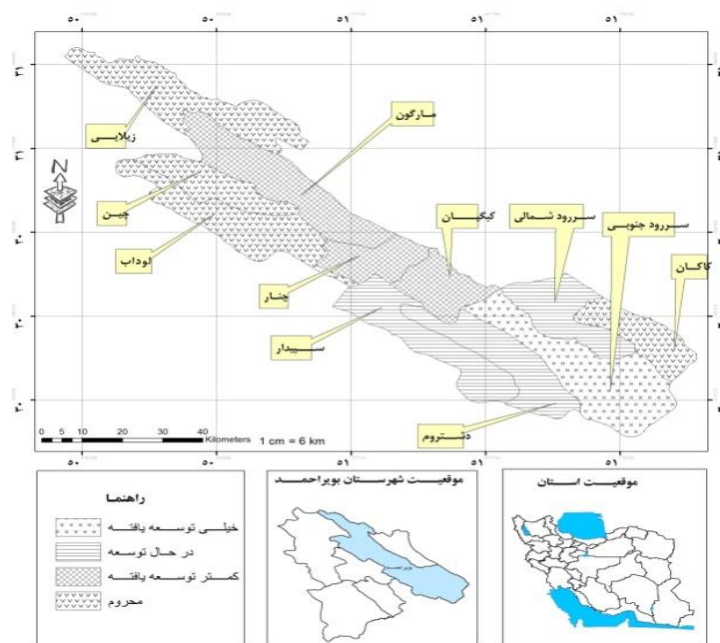

شکل ۵. سطوح توسعه یافتگی شاخص کالبدی- فضایی دهستان‌های شهرستان بویراحمند

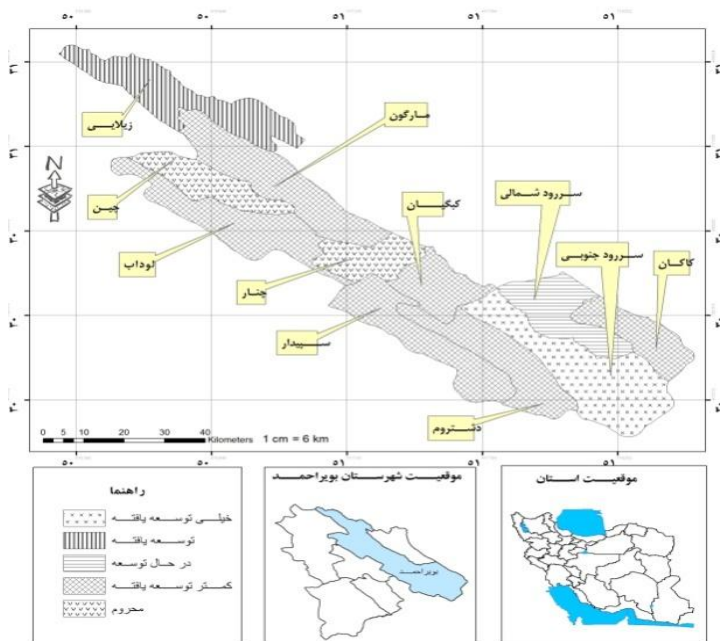

شکل ۶. سطوح توسعه یافتگی شاخص اداری- سیاسی دهستان‌های شهرستان بویراحمند

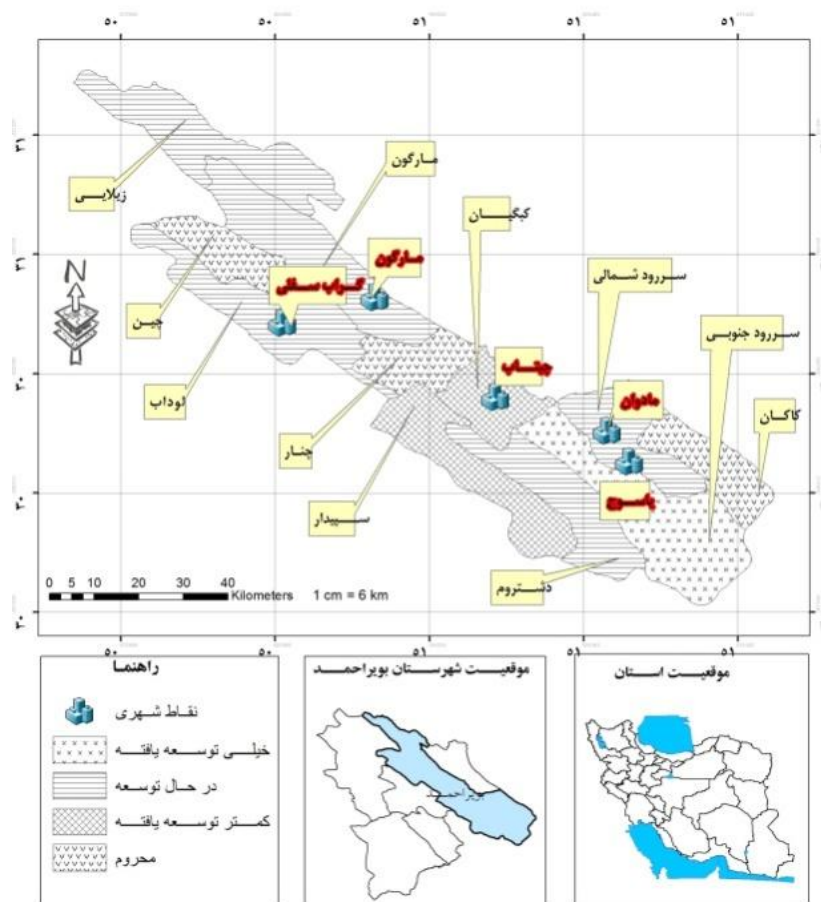

شکل ۷. سطوح توسعه یافتگی شاخص ارتباطی دهستان‌های شهرستان بویراحمند

شکل ۸. سطوح توسعه یافتگی شاخص فرهنگی - تفریحی دهستان‌های شهرستان بویراحمند

شکل ۹. سطوح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی وضعیت جامعه روستایی در ایران حاکی از آن است که برنامه‌های عمرانی، اجتماعی و توسعه روستایی با الگوهای توسعه پایدار سازگاری ندارد که لازمه آن ایجاد بستری مناسب برای رشد همراه با ارائه زیرساخت‌ها و خدمات معیشتی- رفاهی در راستای برقراری توسعه و تعادل در آن جامعه است؛ بنابراین، در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، اهمیت تشخیص و تشکیل سلسله مراتبی از سکونتگاه‌ها از نظر شاخص‌های توسعه‌یافتگی همواره یک امر ضروری است. بر همین مبنا، به منظور شناسایی و تحلیل فضایی خدمات، امکانات و محدودیت‌های نواحی روستایی شهرستان بویراحمد از نظر شاخص‌های توسعه‌یافتگی، با استفاده از هفت شاخص در قالب ۵۵ متغیر و با بهره‌گیری از مدل موریس به بررسی و تعیین ضریب توسعه‌یافتگی، رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان در پنج سطح (خیلی توسعه‌یافته، توسعه‌یافته، در حال توسعه، کمتر توسعه‌یافته و محروم) پرداخته شده است. بر اساس مدل موریس، تحلیل‌های انجام‌شده نشان داد که میانگین ضریب توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان بویراحمد در شاخص‌های

اقتصادی و بهداشتی - درمانی (۲۵/۲۶ و ۲۸/۰۲) بسیار کمتر از میانگین ضریب توسعه یافتگی آموزشی (۵۳/۷) آن است.

نکته‌ای دیگر اینکه، در سطح ناحیه‌ای و محلی تفاوت‌ها و نارسایی‌های فضایی نسبتاً زیادی در سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان وجود دارد. به گونه‌ای که دهستان سررود جنوبی به دلیل تمرکز جمعیت و فاصله شش کیلومتری که با مرکز استان و شهرستان (یاسوج) دارد در تمامی شاخص‌ها بیش‌ترین امکانات و خدمات را دارا بوده، در حالی که دهستان کاکان به خاطر تعداد، تراکم جمعیتی کم (۱۹۷۵ نفر جمعیت و ۱۶ آبادی) و دوری از مرکز شهرستان از بین ۱۱ دهستان، محروم‌ترین دهستان بوده است. در حقیقت، مناطقی که حاشیه‌ای و دچار رکود در سیر پیشرفت خود شده‌اند و خواهان توجه به فضا و سطح ناحیه در تخصیص منابع و برنامه‌ریزی بخشی هستند. در واقع، با افزایش فاصله از مرکز شهرستان سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی کاهش می‌یابد که این وضع تا حدودی با نظریه مرکز - پیرامون قابل توجیه است.

همچنین، به دلیل وابستگی روستاها به اقتصاد کشاورزی - دامداری و متکی بودن این‌گونه فعالیت‌ها به منابع طبیعی و شرایط محلی، سطوح توسعه یافتگی این نواحی را به طور مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر خود قرار داده است. از بین ۱۱ دهستان شهرستان بویراحمد، دهستان سررود جنوبی در سطح خیلی توسعه یافته، دهستان‌های زیلایی، سررود شمالی، مارگون، لوداب و دشت روم در سطح در حال توسعه، دهستان‌های کبگیان و سپیدار در سطح کمتر توسعه یافته و در نهایت دهستان‌های کاکان، چین و چنار در سطح محروم قرار دارند و هیچ یک از دهستان‌ها در سطح توسعه یافته قرار نداشتند. در مجموع، بخش مارگون (شامل دهستان‌های زیلایی و مارگون) به طور نسبی، نسبت به سایر بخش‌های شهرستان در تمامی شاخص‌های مورد مطالعه توسعه یافته تر بوده است. با توجه به اینکه تعداد زیادی از دهستان‌های شهرستان در سطح در حال توسعه به سر می‌برند توجه به پتانسیل و قابلیت‌های این نواحی به ویژه در شاخص اقتصادی و بهداشتی - درمانی می‌تواند به صورت چشمگیری نابرابری‌های فضایی در زمینه توزیع خدمات و امکانات را کاهش دهد و زمینه توسعه متعادل و متوازن را در سطح ناحیه برقرار کند.

منابع

افراخته، ح. ۱۳۸۰. روابط متقابل شهر و روستا - مطالعه موردی: ایران‌شهر. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۱۶(۲): ۷۳ - ۴۹.

افراخته، ح. ۱۳۸۷. مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های روستایی. انتشارات گنج هنر. چاپ اول. تهران.

افراخته، ح. ۱۳۹۳. جغرافیای روستایی ایران. انتشارات سمت. چاپ اول. تهران.

امینی نژاد، غ، بیک محمدی، ح. و حسینی ابری، س. ح. ۱۳۸۷. تحلیل درجه توسعه یافتگی دهستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در استان بوشهر. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۱(۳): ۴۹ - ۳۲.

- آسایش، ح. ۱۳۸۰. کارگاه برنامه‌ریزی روستایی. انتشارات پیام نور. تهران.
- بدری، س. ع. ۱۳۶۹. مکان‌یابی مراکز توسعه روستایی (نمونه موردی: سنجش جعفرآباد گارزان قم). پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای انسانی (گرایش مطالعات ناحیه‌ای). دانشگاه تربیت مدرس.
- بدری، س. ع. و اکبریان رونیزی، س. ر. ۱۳۸۵. تعیین سطح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان کامیاران. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱۳۰: ۸۲-۱۱۶.
- بیات، م. ۱۳۸۸. سنجش توسعه‌یافتگی روستاهای بخش کوار شهرستان شیراز با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۳۳: ۱۳۱-۱۱۳.
- تقوایی، م. ۱۳۸۵. تحلیل و طبقه‌بندی مناطق روستایی استان‌های کشور بر اساس شاخص‌های توسعه انسانی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۲۱: ۷۱-۵۶.
- تقوایی، م.، طهماسبی پور، ر. و مرادی هوسین، ن. ۱۳۹۰. تعیین و تحلیل سطوح برخورداری شهرستان‌های استان بوشهر با استفاده از مدل اسکالوگرام. مجله مکان (جغرافیا و آمایش سرزمین)، ۲: ۷۴-۵۹.
- تودارو، م. ۱۳۶۸. توسعه اقتصادی در جهان سوم. ترجمه غلامعلی فرجادی. انتشارات سازمان برنامه و بودجه. جلد ۱. چاپ هفتم. تهران.
- جمعه پور، م. ۱۳۸۹. مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی؛ دیدگاه‌ها و روش‌ها. انتشارات سمت. تهران.
- حسین زاده دلیر، ک. ۱۳۸۰. برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. انتشارات سمت. تهران.
- حیدری، ب. ۱۳۸۳. سنجش درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان آمل به منظور تعیین اولویت‌های توسعه با استفاده از مدل تاکسونومی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی. دانشگاه اصفهان.
- خاکپور، ب. ۱۳۸۵. سنجش میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان شیروان به منظور برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۷.
- رضایی، م. ر. و محمدمین، ع. ۱۳۹۰. سطح‌بندی میزان برخورداری شهرستان‌های استان فارس به لحاظ شاخص‌های توسعه با استفاده از مدل HDI. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۴: ۶۸-۵۳.
- رضوانی، م. ر. و بهمن، ص. ۱۳۸۲. سنجش سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی دهستان آق قلا و بندر ترکمن. فصلنامه روستا و توسعه، ۳۱.
- رکن‌الدین افتخاری، ع. و آقایی، م. ۱۳۸۶. سطح‌بندی پایداری توسعه روستایی - مطالعه موردی: بخش هیر. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، ۶۱.
- زیاری، ک. ا.، زنجیرچی، س. م. و سرخ کمال، ک. ۱۳۸۹. بررسی و رتبه‌بندی درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان

- خراسان رضوی با استفاده از تکنیک تاپسیس. مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۷۲: ۳۰-۱۷.
- سعیدی، ع. ۱۳۷۹. مبانی جغرافیای روستایی. چاپ سوم. انتشارات سمت.
- صرافی، م. ۱۳۷۷. مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای. انتشارات سازمان برنامه و بودجه. تهران.
- عنابستانی، ع. ا.، روستا، م.، آورید، ا. و صیادی آنگلی، م. ۱۳۹۲. بررسی و رتبه‌بندی درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان فیروزآباد با استفاده از تکنیک تاپسیس. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۲: ۴۲-۲۷.
- غفاری، س. ر.، مرادی، م. و نیک بخت، د. ۱۳۹۰. سطح‌بندی و برنامه‌ریزی فضاهای گردشگری روستاهای بخش مرکزی شهرستان بویراحمد. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۱۱: ۹۷-۱۱۸.
- کلانتری، خ.، ایروانی، ه. و وفایی نژاد، ش. م. ۱۳۸۲. سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربت حیدریه ۷۹-۱۳۶۵. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، ۵۴-۴۱.
- کلانتری، خ. ۱۳۷۴. مشارکت: استراتژی جدید در توسعه. ماهنامه جهاد، ۱۵: ۱۷۹-۱۷۸.
- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۰. سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کهگیلویه و بویراحمد. قابل دسترسی در: www.amar.org.ir، آخرین دسترسی: ۱۳۹۱/۵/۱۶.
- موسوی، م. ن. ۱۳۸۲. سنجش درجه توسعه‌یافتگی نواحی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری. دانشگاه یزد.
- میرکتولی، ج.، کنعانی، م. ر. ۱۳۹۰. ارزیابی سطوح توسعه و نابرابری ناحیه‌ای با مدل تصمیم‌گیری چند معیاره- مطالعه موردی: سکونتگاه‌های روستایی استان مازندران. مجله مکان (جغرافیا و آمایش سرزمین)، ۲: ۳۶-۱۷.
- Elliot, A. j. 1994. an introduction to sustainable development. the developing world. London and new york: Rutledge. P:121.
- Hinderdink, J. and Titus, M. 1998. Paradigms of Regional Development and the Role of Small Centers. Thela Thesis, Amsterdam.
- Peet, R. 1999. Theories of Development. the Guilford Press. London.
- Shakoor, A. 2011. Survey Economic Geography Parameters in Development Darab Rural Districts. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 9(5): 691-695.

Spatial Analysis of Rural Development in the City of Boyer-Ahmad

Hassan Afrakhteh¹ and Seyed Amir Tofighian Asl^{2*}

Received: 18 May, 2015

Accepted: 29 October, 2015

DOI: 10.22048/rdsj.2016.38652

Abstract

Identifying the structure of regional development and their peripheral potentials is of vital importance to a fair spatial distribution of resources and services at the national and regional levels. For this purpose, 55 variables must be used in the form of seven indicators of economical, health, educational, administrative, political, communications, physical space including recreational and cultural that are required for rural development. These variables should be used by descriptive analytical methods and measurements of quantitative data. The Mauritius model may be used in order to determine the spatial distribution of services in the villages in the region of the municipalities. The results show that there is a relatively large spatial difference in the degrees development in rural areas of the city in which the average index of economic indicators and health in rural development - being 26.25 and 28.02 are is much lower than the average rate of educational development (i.e. 53.7). And in a total of 11 districts of the city, only South Shroud is highly developed and municipalities of Kakan, Chin and Chenaar are deprived and there are no developed districts there Also, the poorest and the most developed districts are located in the central part. The reason for this could be population density, increased migration, and distance to the center of the district. In total, the Margoos region (including Zylayy and Margoos municipalities) are more developed when compared with other parts of the city in all of the parameters studied. In fact, regions that have suffered from stagnation in the course development need attention to be allocated space and resources plus planning.

Keywords: Rural Development, Integrated Development, Levels of Development, Mauritius Model.

1- Professor of Rural Geography, Kharazmi University, Tehran.

2- Ph.D. Student of Rural Geography, Kharazmi University, Tehran.

(*- Corresponding Author E-mail: tofighian.f@gmail.com)